

Kriminalomsorgens høgskole
og utdanningscenter KRUS

Forvaringsstraff og fengselssmerter

En litteraturstudie om hvilke fengselssmerter mannlige forvaringsdømte kan oppleve og hva som eventuelt kan gjøres for å dempe deres smerteopplevelser.

KRUS3900 Bacheloroppgave

Kandidatnr: 163912 og 163936

Kriminalomsorgens høgskole og utdanningscenter KRUS
Bachelorstudium i straffegjennomføring 2022-2023

Antall ord: 12008

Innhold

1.0 Innledning.....	3
1.1 Førforståelse og bakgrunn for valg av tema.....	3
1.2 Problemstilling og avgrensning.....	4
1.3 Oppgavens oppbygging.....	4
1.4 Begrepsavklaringer.....	5
2.0 Metode.....	7
2.1 Beskrivelse av metode.....	7
2.2 Objektivitet og verdinøytralitet.....	8
2.3 Fremgangsmåte og søkestrategi.....	9
2.4 Kildekritikk.....	9
3.0 Teori.....	10
3.1 Hva innebærer forvaring?.....	10
3.2 Hvem er de forvaringsdømte?.....	12
3.3 Hvordan kan fengselssmerter og fengelsespiner forstås?.....	13
4.0 Drøfting.....	14
4.1 Smerter ved den tidsubestemte straffen.....	14
4.2 Å vente på straffegjennomføringen.....	16
4.3 Smerter forbundet med dokumentasjon.....	17
4.4 Smertene ved stigmatisering.....	20
4.5 Fengselsmiljøets påvirkning på smerter.....	22
4.6 Betydningen av relasjoner.....	25
4.7 Bekymringer knyttet til den rehabiliterende straffen.....	27
4.8 De økonomiske rammene.....	29
4.9 En digresjon fra forfatterne.....	29
5.0 Avsluttende oppsummering.....	30
6.0 Litteraturliste.....	32
7.0 Vedlegg selvvalgt litteraturliste KRUS 3900.....	36
8.0 Vedlegg metode litteraturliste KRUS 3900.....	38

1.0 Innledning

Den forvaringsdømte returnerer til høysikkerhetsfengselet etter to dager i retten. Han har begjært seg prøveløslatt fra forvaring etter åtte års soning og venter nå spent på resultatet. Vil han slippe ut? Eller vil han måtte sone lenger? På spørsmål fra de ansatte om hvordan han følte det gikk, fremstår han optimistisk. Han forklarer at han nå har gjennomført alt av kognitive endringsprogrammer fengselet kan tilby, vært på ukentlig behandling hos psykolog i en årrekke og virkelig tatt et oppgjør med seg selv og sin kriminalitet. Han er dessuten rusfri og har utvist god atferd under soningen. Han sier han føler seg som en endret mann. Dagene går og etter to uker faller dommen. Det vanker forlengelse på tre nye år med begrunnelsen at risikoen for fremtidig kriminalitet ikke er tilstrekkelig redusert. Både Kriminalomsorgen og domstolen har anbefalt en gradvis løslatelse via fengsel med lavere sikkerhet. Den innsatte fortviler og mister alt håp om at han noen gang vil bli løslatt. Han kjenner seg fullstendig maktesløs.

Selv om historien over er fiktiv, er den likevel gjenkjennelig for oss som jobber med de forvaringsdømte. I denne oppgaven vil vi belyse forvaring som straffereaksjon og hvordan den kan oppleves av de innsatte som soner denne straffen. Forvaring er den strengeste og mest omdiskuterte straffeformen Norge har, og det som skiller forvaringsstraffen mest fra ordinær fengselsstraff er at reaksjonen kan forlenges til tross for at det settes en øvre og nedre tidsramme. Dette kan potensielt medføre at straffen varer livet ut. Den vanlige samfunnsborger reflekterer kanskje ikke over hvordan straffereaksjonen påvirker de innsatte som soner den. Selv om frihetsberøvelsen er ment å være det straffende elementet, vil det være flere smertefulle aspekter ved å være en forvaringsdømt i dag. Det er disse aspektene vi ønsker å sette søkelyset på i denne oppgaven.

1.1 Førforståelse og bakgrunn for valg av tema

Årsaken til at vi har valgt forvaring og fengselssmerter som tema er sammensatt. Vi er to utdannede fengselsbetjenter som har jobbet mesteparten av vår yrkeskarriere i kriminalomsorgen med forvaringsdømte i et høysikkerhetsfengsel. I dette fengselet har vi over tid hatt ulike roller som henholdsvis betjent, aspirantveileder, kokk, konsulent, fagansvarlig og avdelingsleder. Vi har dermed sett denne straffegjennomføringsformen fra ulike perspektiver, og totalt sett har vi opparbeidet oss mye erfaring om forvaring. I ulike

roller har vi både jobbet tett med de innsatte og hatt stort fokus på betjentene og deres arbeidshverdag. Vi har hatt mange gode samtaler, både med innsatte og ansatte, hvor opplevelsen av straffen har blitt diskutert. Samtidig har vi stått sammen med innsatte i fortvilelsen, når fremtiden er som mørkest og håpet er borte. I møte med bachelorstudiet, spesielt gjennom litteraturen i første semester, ble fengselssmerter introdusert for oss som ett av temaene. Dette vekket interessen for oss begge siden vi har fått mange tilbakemeldinger fra innsatte om at forvaringsstraffen er en særdeles tung straff å sone. Vi har hørt innsatte uttale at «forvaring er verre enn dødsstraff», og at straffen oppleves som «et sant helvete». Vi har bitt oss merke i disse uttalelsene og er nysgjerrige på hva de kan innebære. I denne oppgaven ønsker vi derfor å undersøke dette nærmere.

1.2 Problemstilling og avgrensning

Vi har valgt å avgrense oppgaven til å omhandle mannlige forvaringsdømte i et høysikkerhetsfengsel siden det er denne gruppen vi selv har mest erfaring med. I tillegg ville det grunnet oppgavens størrelse være for omfattende å skulle belyse kvinner og barn/unges eventuelle særegne smerteopplevelser.

Problemstillingen vi av den grunn har valgt er:

Hvilke fengselssmerter kan mannlige forvaringsdømte oppleve, og hva kan eventuelt gjøres for å dempe deres smerteopplevelser?

1.3 Oppgavens oppbygging

Besvarelsen består av følgende fem kapitler; Innledning, metode, teori, drøfting og avslutning. I innledningen har vi presentert fagområdet for besvarelsen, samt beskrevet problemstillingen og avgrenset denne. I tillegg vil vi forklare relevante begreper som vi benytter gjennom oppgaven. I metodekapittelet beskriver vi valg av metode for å innhente relevant informasjon. Videre beskrives fremgangsmåten for litteratursøk, vurdering og valg av kilder. Vi har i dette kapittelet et kritisk blikk på hvordan vår førforståelse og erfaring kan påvirke hvordan vi leser og tolker kildene. I teoridelen beskriver vi hva forvaring innebærer, samt hvem de forvaringsinnsatte er og hvordan fengselssmerter kan forstås.

Drøftingen er delt opp i underkapitler for å belyse ulike aspekter ved straffen som kan oppleves som særlig smertefulle. Underveis diskuteres hva som eventuelt kan motvirke eller dempe innsattes smerteopplevelser. Vi har tatt for oss smertene forbundet med å sone en tidsubestemt straff, samt aspektet ved å vente på en egnet forvaringsplass. I tillegg belyser vi smerter forbundet med dokumentasjon og stigmatisering. Deretter tar vi for oss fengselsmiljøets og relasjoners betydning for smerteaspektet, før vi avslutter med bekymringer knyttet til den rehabiliterende straffen og kaster et blikk den økonomiske situasjon i kriminalomsorgen.

Vi har presentert teori og forskning om forvaring, samt at vi bringer inn vår egen erfaring opp mot litteraturen. I avslutningen sammenfatter vi det vi har funnet gjennom arbeidet med denne oppgaven. Sett opp mot hva vi vet fra før, håper vi å kunne utvide vår forståelse av smertebegrepet knyttet til forvaring, og hva vi i fremtiden kan ta med oss videre i arbeidet med de forvaringsdømte.

1.4 Begrepsavklaringer

Tidsramme: I dom på forvaring fastsettes en tidsramme som vanligvis ikke bør overstige 15 år, og som ikke kan overstige 21 år. For lovbrudd som har en strafferamme på fengsel i inntil 30 år, kan retten fastsette en tidsramme som ikke kan overstige 30 år. Etter begjæring fra påtalemyndigheten kan retten ved dom forlenge den fastsatte rammen med inntil 5 år om gangen (Straffeloven, 2005, § 43 1.ledd).

Minstetid: Retten bør også fastsette en minstetid for forvaringen som ikke må overstige 10 år. I de tilfeller hvor retten fastsetter en tidsramme som overstiger 15 år, kan retten likevel fastsette en minstetid som ikke kan overstige 14 år. I tilfeller der retten fastsetter en tidsramme som overstiger 21 år, kan retten fastsette en minstetid som ikke kan overstige 20 år (Straffeloven, 2005, § 43 2.ledd).

Prøveløslatelse: Den domfelte kan løslates på prøve før utløpet av forvaringstiden. Dersom det er fastsatt minstetid, kan den domfelte ikke løslates på prøve før minstetiden er utløpt. Prøvetiden skal være fra 1 til 5 år (jf. Straffeloven § 44. 1.ledd). Etter retningslinjene om forvaring, bør prøvetiden i utgangspunktet tilsvare lengden av den gjenstående delen av forvaringen frem til tidsrammens utløp, men den kan ikke strekke seg utover lengden av tidsrammen for forvaring (Storvik, 2021, s.169)

Fremstilling: En utgang fra fengselet med følge av tjenestepersoner. Vanlige formål vil kunne være å delta på nødvendige sykehuskonsultasjoner, ha samvær med familie eller delta på begravelser. (Kriminalomsorgen, 2020)

Permisjon: En utgang fra fengselet uten følge av tjenestepersoner. Man må ha sonet minst en tredjedel av straffen (Kriminalomsorgen, 2020).

Kontaktbetjent: En fengselsbetjent med særskilt ansvar for å følge opp den enkelte innsatte under straffegjennomføringen. Kontaktbetjenten skal arbeide aktivt sammen med den innsatte i en motivasjons- og endringsprosess (Justis- og beredskapsdepartementet, 2002).

Brukermedvirkning: er en lovfestet rettighet og reguleres ulike steder i lovgivningen, særlig i pasient og brukerrettighetsloven og i lover som gjelder tjenesteutøveres plikter, Dersom man fratras muligheten til å medvirke i sitt eget liv, vil det kunne resultere til hjelpeløshet og utfordringer for livet etter soning i fengsel (Helsedirektoratet, 2006, s. 9-10).

Kunnskapsbasert praksis: Kunnskapsbasert praksis defineres som å gjøre faglige avgjørelser basert på forskning, erfaring og pasientens egne ønsker og behov (Nordtvedt et al., 2012, s. 17).

Skjønn: Å utøve skjønn innebærer å utforske hvilke alternativer som finnes for så å velge det beste alternativet ut fra dette. Man kan ikke utøve skjønn om det ikke er flere alternativer å velge mellom, for da er utfallet allerede gitt (Heum, 2014 s.12).

Stigma: Er en uønsket og negativ karakteristikk eller merkelapp som påføres individer basert på bestemte egenskaper eller handlinger. Dette er noe som kan føre til sosial diskriminering eller utenforskap (Lundal & Tjora, 2023).

Makt: Et eller flere menneskers sjansje til å få gjennomført sin vilje i en sosial relasjon, også ved motstand, uavhengig av hva denne sjansen er basert på (Weber gjengitt i Ohnstad 2004, s. 251.)

Avmakt: Å befinne seg i en situasjon der en ikke ser noen utvei, noen midler eller muligheter til å endre sin situasjon, innebefattet det å motsette seg, eventuelt stanse eller oppheve, at andre utøver sin vilje overfor en (Mathiesen gjengitt i Ohnstad, 2004 s. 256)

2.0 Metode

2.1 Beskrivelse av metode

Aubert (gjengitt i Dalland, 2022, s. 53) beskriver at metoden forteller oss hvordan vi bør gå til verks for å fremskaffe eller etterprøve kunnskap. Han beskriver metode som en fremgangsmåte, et middel til å løse problemer og komme frem til ny kunnskap. Metode kan også beskrives som en viss vei mot et mål. Den som skriver oppgaven utfordres til å redegjøre for de valgene som er tatt underveis mot målet. Det er ikke alltid metoden fanger opp det man ønsker å undersøke, og det er heller ikke alltid man klarer å undersøke helt ideelt. Det er derfor å kunne redegjøre for hvilken måte usikkerhet ved metoden eller gjennomføringen kan ha hatt på resultatet (Dalland, 2022, s. 56).

Metoden er redskapet vårt i møte med noe vi vil undersøke og hjelper oss til å samle inn data, det vil si den informasjonen vi trenger til undersøkelsene våre (Dalland, 2022, s.54).

Bergheim et al. (2018, s 62) presiserer at valg av metode må tilpasses hva man ønsker å undersøke nærmere. Informasjonen gir ikke nødvendigvis et bilde på en full og hel virkelighet, men et utsnitt av den.

Innenfor samfunnsvitenskapelig metode benyttes både kvalitativ og kvantitativ metode (Skotte og Veiden, 2018, s.55). Dalland (2022, s. 54-55) viser til at kvantitativ metode kjennetegnes ved å gå i bredden og ved å gi data i form av målbare enheter. Dalland skriver videre at kvalitativ metode tar sikte på å fange opp meninger og opplevelser som ikke lar seg tallfeste eller måle. For å besvare vår problemstilling velger vi en kvalitativ tilnærming. Siden vi selv jobber i og har tett tilknytning til fagfeltet, vil denne tilnærmingen gi oss mer tilgang til å gå i dybden og gjøre det mulig å få frem det som er spesielt. Vår fremstilling tar sikte på å formidle forståelse, noe som også beskriver den kvalitative tilnærmingen (Dalland,2022, s.55). Grunnet føringer i studiet har vi valgt litteraturstudie som metodisk tilnærming. En litteraturstudie er en teoretisk oppgave som bygger på data og materialer hentet fra bøker og andre skriftlige kilder (Pettersen, 2008, s 121). Vi ønsker også å bringe inn egne erfaringer fra praksisfeltet, for å sammenligne dette i forhold til andres teorier og forskning.

Kvale og Brinkmann (2015, s. 71 og 72) bruker metaforene «gruvearbeider» eller «reisende» for hvordan man innhenter data og driver forskning. Dette synes vi er gode illustrasjoner. Gruvearbeideren forstår kunnskap som skjult metall hvor arbeideren henter det verdifulle metallet opp i dagen. Dette kan forstås som at kunnskapen venter på å bli avdekket gjennom å

grave frem gullkorn og verdifulle fakta som under prosessen renvaskes. Den reisende er underveis i et ukjent land, og har mye å fortelle når vedkommende returnerer hjem. Man reiser gjennom landskapet og utforsker ulike deler av landet, enten ukjent eller ved hjelp av kart. Man «vandrer rundt sammen». Reisen kan føre til mer enn ny kunnskap, det kan også føre til forandring hos den reisende. Den kan vise vei til ny selvinnsikt, så vel som å avsløre verdier og tradisjoner som kan være tatt for gitt i den reisendes hjemland. Forfatterne beskriver det som to forskjellige måter å se etter kunnskap på. Den første beskriver gruvearbeideren som er på jakt etter skjulte betydninger begravd i de ubevisste, og den reisende som enten fremstår som den tålmodige på søken etter sannheten, eller turisten som er ute etter å shoppe opplevelser (Kvale og Brinkmann, 2015, s 71-72). Vi falt for disse metaforene og ser for oss at vi er på en reise i vårt eget land. Det er en spennende tanke om oppgaven kan gi oss bedre selvinnsikt og mer kunnskap. Kanskje også få frem det vi har tatt for gitt, som kan hjelpe oss videre i arbeidet med de forvaringsdømte.

2.2 Objektivitet og verdinøytralitet

Dalland (2022, s.62) viser til at det kan være vanskelig å være objektiv og verdinøytral dersom man studerer et fagfelt en selv er en del av. Videre viser han til at førforståelse og faglig standpunkt kan påvirke hvilke informasjoner man ser etter (Dalland, 2022, s. 199). Av den grunn bør vi ha et bevisst forhold til at våre litteratursøk kan bære preg av «å passe inn» i vår førforståelse. Siden vi har vår bakgrunn i forvaringsfeltet og skal studere om den forvaringsdømte opplever fengselssmerte ved å sone en forvaringsdom, må vi ha et åpent blikk mot at noe litteratur kan ta oss andre veier enn det vi i utgangspunktet hadde tenkt.

Wadel (2014, s. 27) beskriver utfordringer ved å studere en kjent kontekst, og at det krever en bevissthet. Det kan være at spørsmål som er naturlige å stille i fremmed kultur, ikke blir stilt ved undersøkelser i egen kultur. Som Wadel (2014, s. 27) beskriver må vi tenke at det kan være vanskeligere å få tak i mange forhold i vår egen kultur enn i fremmed kultur, nettopp fordi det ofte er en fare for at det kan tas for gitt. Selv om vår praksiserfaring kan farge både litteraturvalget og teksttolkningen, ser vi styrken av å forske på eget fagfelt. Wadel (2014, s. 27) viser til den engelske sosiologen Anthony Giddens som beskriver at det innen egen kultur eksisterer mye av det man kaller gjensidig felles kunnskap («mutual knowledge»). Denne felles kunnskapen trekker man på når man gjør feltarbeid i egen kultur. Han mener med dette at det ikke nødvendigvis er faglig innsikt i egen kultur som gjør en i stand til å forstå hva man observerer, men den gjensidige felles kunnskapen som man deler med dem man studerer. Han

skriver også at det første skrittet i å oppdage det opplagte i egen kultur er å se på seg selv som «litt rare». Vi har tatt dette med oss inn i oppgaven og prøver å se oss litt fra utsiden slik at vi lettere får tak i det som kan være interessant å belyse.

2.3 Fremgangsmåte og søkestrategi

I systematisk søking har vi brukt publiseringsarkivet Cora, bibliotek katalogen Oria og søkemotoren Google og Google Scholar. Søkeord vi har brukt er «forvaring», «tidsubestemt», «smerte», «pine», «pinsler», «fengsel», «preventive detention», «pain», «prison» og «life imprisonment». Ordene er brukt sammen og hver for seg. Vi har også brukt ulike søkestrategier slik som «gressing» som innebærer ustrukturert søking på nett (Dalland, 2022, s. 151). Dette har gjort at vi har kommet over artikler og bøker vi i utgangspunktet ikke hadde tenkt til å ha med. I tillegg har vi sjekket litteraturlister i aktuelle bøker, artikler og tidligere skrevde bacheloroppgaver som har ført oss til nyttige artikler. Sistnevnte omtaler Dalland (2022, s.151) som «snøballmetoden». Vi har i tillegg benyttet oss av fag- og forskningsrapporter, offentlige publikasjoner, statistikk og lovgivning for å få belyst problemstillingen vår. Dette da fag og forskningsrapporter presenterer resultater fra de nyeste forsknings- og utviklingsarbeidet som for eksempel Fagstrategi om personer dømt for seksuallovbrudd 2022 – 2026. De er ikke kvalitet sikret slik som forskningsartikler, men gir likevel et viktig kunnskapsgrunnlag til det enkelte fagfeltene (Dalland, 2022, s. 145).

Vi har benyttet oss av statistikk for å få et bilde av hvem de forvaringsdømte er. Statistikken er hentet fra kriminalomsorgens utdanningscenter 2023. Vi har i tillegg brukt lovdata som er lett tilgjengelig på nett og som har vært viktig for å få frem lovverk, retningslinjer og forskrifter for gjennomføring av forvaring. Utover dette har vi også benyttet relevant faglitteratur vi har hatt på pensum tidligere i studiet og fått nyttige litteraturtips fra vår veileder.

2.4 Kildekritikk

Alt som kan bidra i det skriftlige arbeidet både skriftlig og muntlig, er kilder. I en profesjonsutdanning er praksis fra praksisstudiet en viktig kunnskapskilde og kan være et betydningsfullt bidrag i en oppgave. Uansett om man bygger på praksiserfaring, hevder Dalland (2022, s. 139) at man alltid må forholde seg til litteraturen i faget. Ved å referere korrekt oppfyller man kravene om de akademiske verdiene som åpenhet, etterprøvbarhet, vitenskapelig redelighet og kritisk diskusjon. Dalland (2022, s. 143) beskriver to sider ved

kildekritikk. Den første går ut på å finne kilder som belyser problemstillingen, altså kildesøking. Den andre dreier seg om troverdigheten til kildene og at man kan gjøre rede for litteraturen som er brukt. Det må komme frem hva som er brukt av litteratur og hvorfor.

Da dette er en litteraturstudium der vi undersøker andres teori og forskning, bør kildene være av god kvalitet og skrevet av fagpersoner eller forskere. Vi har valgt å bruke fagbøker og vitenskapelige tidsskrifter av kjente utenlandske forfattere som: Liebling, Crewe, van Zyl Smith og Appleton. Av norsk fag og forskningslitteratur er artikler og bøker av f.eks Christie, Storvik, Johnsen, Lundeberg, Snertingdal og Ugelvik benyttet. Vi har også funnet flere kilder som berører pinebegrepet og har valgt å gå helt tilbake til Niels Christie (1982) for å belyse problemstillingen. Det er også verdt å nevne at forfattere som blant annet Lundeberg, Hammerlin og Snertingdal tar for seg pinebegrepet, og henviser til Gresham Syke som går helt tilbake til 1958. Foruten at vi med vår problemstilling har valgt å gå tilbake i tid, har vi også forsøkt å bruke kilder av nyere dato. Vi har i tillegg henvist til forskning og undersøkelser fra andre land, og andre fagfelt som vi har ansett som overførbart til vår problemstilling. Det er benyttet kilder som omhandler smertebegrepet opp mot straff og fengsel. Vi oppdaget imidlertid at det er lite litteratur om forskning på smertebegrepet hos forvaringsdømte menn, men det finnes imidlertid mer teori og forskning rundt smertebegrepet opp mot fengsel og straff generelt.

Forvaringsdømte tilhører ikke majoriteten av de straffedømte i Norge, og det er ifølge Crewe, Laursen & Mjåland (2023, s.208) ikke forsket særlig på de strengeste straffene som forvaring må sies å være. Ifølge Crewe et al. (2023, s.208) ble den siste undersøkelsen gjort av Mathisen som skrev «*Forsvar for de svake*» i 1965. Undersøkelsen ble gjort ved Ila fengsel som også på den tiden ble betegnet som Norges sikreste straffeanstalt. Det er heller ikke gjort noen omfattende studier av hvordan selve forvaringsdommen oppleves. I likhet med Crewe et al. (2023, s.209) synes vi det er interessant at det er gjort mange studier om nordiske forhold, hvor den strengeste straffen nærmest har blitt ignorert.

3.0 Teori

3.1 Hva innebærer forvaring?

Forvaring blir betegnet som lovens strengeste straff og er en tidsbestemt frihetsstraff. At forvaring er straff innebærer at samtlige straffbarhetsvilkår må være oppfylt for idømmelse av forvaring, samt at personen som idømmes forvaring er strafferettslig tilregnelig (Johnsen,

2011, s.3). Straffen er både en reaksjon for en handling som er begått, og et middel for å beskytte samfunnet mot at lovbrysteren begår nye, farlige lovbrudd i fremtiden. Det er samfunnsvernet som er avgjørende for om det skal idømmes fengsel eller forvaringsstraff (Storvik, 2021, s.13). Selv om forvaring er tidsubestemt, skal retten fastsette en foreløpig tidsramme (Straffeloven § 43 første ledd). Tidsrammen angir utgangspunktet for forvaringens varighet (Storvik, 2021, s.73). Det er retten som angir tidsperspektivet for forvaringsdommen og de *bør*, men må ikke fastsette en minstetid. Minstetiden angir når den domfelte tidligst kan prøveløslates (Storvik, 2021, s.81). Selv om forvaring i utgangspunktet er tidsubestemt skal retten fastsette en foreløpig tidsramme (Straffeloven § 43 første ledd). Dersom gjentakelsesfaren fremdeles er til stede ved utløpet av tidsrammen kan det besluttes ved dom at tidsrammen forlenges med inntil fem år av gangen, slik at i teorien kan forvaring vare livet ut (Storvik, 2021, s.76).

For å bli idømt forvaring, anses ikke ordinær fengselsstraff tilstrekkelig for å verne andres liv, helse eller frihet. Forvaring kan idømmes når lovbrysteren finnes skyldig i å ha begått, eller forsøkt å begå et voldslovbrudd, et seksuallovbrudd, en frihetsberøvelse, en ildspåsettelse eller et annet lovbrudd som har krenket andres liv, helse eller frihet, eller utsetter disse rettsgodene for fare (Straffeloven § 40). Forvaring skal etter bestemmelsene, i større grad enn ved ordinær fengselsstraff, ha et innhold rettet mot domfeltes rehabilitering. Det skal særlig legges vekt på individuell oppfølging for å motvirke ny alvorlig kriminalitet. I rettens vurdering av om den domfelte skal kunne prøveløslates, skal det være avgjørende om det kan dokumenteres at den domfelte har endret seg siden innsettelsen. Det er en forutsetning at forvaringsanstalten skal kunne fremskaffe denne dokumentasjonen (Mæland et al. 2008, vedlegg3, s.2) Dette innebærer at det ved en forvarings dom settes krav til at den domfelte må endre seg før det vurderes en løslatelse. I den forbindelse stilles det krav til høyere bemanning og tverrfaglig kompetanse blant de ansatte enn det gjøres ved en ordinær fengselsavdeling (Storvik, 2021, s. 13). Straffegjennomføringsloven kapittel 3, forvaringsforskriften med retningslinjer og lokale bestemmelser regulerer hva som gjelder for gjennomføring av forvaring.

De enhetene som har hovedansvaret for forvaringsinnsatte menn i Norge i dag, er Ila - og Trondheim fengsel og forvaringsanstalt. Bredtveit fengsel og forvaringsanstalt har dette ansvaret overfor de kvinnene som blir idømt forvaring. I tillegg vet vi at det sitter innsatte som er dømt til forvaring på vanlige domsavdelinger rundt i landet, noe vi vil komme nærmere inn på.

3.2 Hvem er de forvaringsdømte?

For å få et innblikk i hvem de forvaringsdømte er, vil vi presentere noe statistikk for å få frem dette. Ifølge tall fra KRUS (Kriminalomsorgens utdanningscenter, KRUS 2023) finnes det 374 rettskraftige forvaringsdommer pr 02.01.23. Det er 356 personer som er dømt til forvaring, hvor 18 av disse er dømt til forvaring to ganger og har vært løslatt mellom domfellelsene. Av de 356 personene er 340 menn, og 147 av disse er i fengsel med høyere sikkerhetsnivå. Statistikken skiller ikke ut hvor mange av de 147 som er menn, men ut ifra tallene er 4,4% av de forvaringsdømte kvinner. Det betyr at et stort flertall av de forvaringsdømte er menn. Det er også verdt å nevne at 31 personer av disse er prøveløslatt og 116 er løslatt.

Seksuallovbrudd er den størst representerte lovbruddskategorien med 179 dommer, 89 personer er dømt for drap eller drapsforsøk, 50 personer er dømt for legemsbeskadigelse/kroppsskade/ vold i nære relasjoner. 24 er dømt for brannstiftelse, 14 for ran, 12 for trusler og 6 for andre forhold. Dette er tall som gir oss et bilde av de forvaringsdømte og hvilken type kriminalitet de soner for.

Den generelle fangebefolkningen er ifølge Friestad & Hansen (Fafø rapporten, 2004) en særlig marginalisert og sårbar gruppe. Den typiske fangen er en mann som i forhold til befolkningen ellers er en skoletaper, har dårligere sosialt nettverk, vanskeligere familieforhold, dårligere tilknytning til arbeidsmarkedet, bruker oftere narkotika og har oftere fysiske og psykiske problemer (Fafø rapporten, 2004). Dette vil også kunne være representativt for de forvaringsdømte. I tillegg til slår Cramer rapporten (2014, s. 11) fast at innsatte i norske fengsler har en høyere forekomst av psykiske lidelser enn ellers i befolkningen. De forvaringsdømte representerer en undergruppe hvor forekomsten er enda høyere. Hele 78,1 % hadde minst en psykisk lidelse, 77,1% hadde rusavhengighetsproblematikk og 9,5% hadde tidligere vært psykotiske (Cramer, 2014, s. 11). Stortingsmelding 37 (2007-2008) viser til en undersøkelse gjennomført på Ila (referanse ikke oppgitt) som også stadfester at av de 78,1% som hadde psykiske lidelser hadde i tillegg en eller flere diagnoser, nesten halvparten av disse igjen hadde diagnosen dyssosial personlighetsforstyrrelse. Det viste seg også at 85,7% av de forvaringsdømte var tidligere domfelt, 63,8% hadde grunnskolen som høyeste utdanning og kun 29,5% hadde vært i stabilt arbeid. Med denne statistikken som bakteppe dannes et bilde av hvem de forvaringsinnsatte er

3.3 Hvordan kan fengselssmerter og fengselspiner forstås?

Diskusjonen om straffens og fengselets pine eller smerter har flere opphav, men i norsk sammenheng knyttes pinebegrepet først og fremst til en diskusjon Andenæs (1986) startet i 1962. Historisk sett ble straff ansett som et tilsiktet onde som staten påførte en lovovertreder (Andenæs gjengitt i Snertingdal, s. 174), og det ble tidligere brukt straffemetoder som pisking, slag og andre fysiske avstraffelser. Andenæs (1986, s.9-10) viser til en dystre strafferettshistorie hvor det var vanlig med brenning, henrettelser og tortur. Til tross for at slike fysiske avstraffelser gradvis har blitt avskaffet, finnes det dessverre eksempler på at de fortsatt blir benyttet i noen deler av verden.

I dagens norske kriminalomsorg, slik vi kjenner den, må fengselssmerter forstås i et mer psykologisk perspektiv. Tankegangen til Christie (1981, s. 5) er at straff vil si å påføre pine med den hensikt at det skal føles som en pine. Forfatteren poengterer videre at pinepåføring står i en sterk kontrast til anerkjente verdier som godhet, overbærenhet og tilgivelse. Snertingdal (2021, s. 175) peker på at både nasjonal og internasjonal forskning har satt et søkelys på å grunnfeste hva denne pinepåføringen eller smerteproduksjonen innebærer. Felles for denne forskningen er at den belyser hvordan de innsatte opplever fengselsoppholdet og smertene ved straffen. Det er selve frihetsberøvelsen som skal være straffen i Norge – man går i fengsel som straff, ikke for å bli straffet – og ellers skal en lovbrøyer ha krav på de samme velferdstjenestene som enhver annen samfunnsborger. Tap av nettopp friheten synes å tilføre innsatte i lukkede sikkerhetsfengsler større smertepåføring enn i åpne fengsler (Snertingdal 2021, s 177). Sykes (i Snertingdal og Nymo s. 175; Crewe, 2011 s. 510; Lundeberg, 2018 s. 125) har vært et viktig bidrag til smerteforskningen, og han tar utgangspunkt i at innesperring i fengsel medfører en psykologisk smertepåføring. Denne forskeren har kategorisert smerteopplevelsene i fem ulike prosesser. Dette er tap av frihet, tap av goder og tjenester, tap av heteroseksuelle relasjoner, tap av autonomi og tap av sikkerhet. Til tross for at Sykes identifiserte disse smerteprosessene på 50- tallet hevder Snertingdal (2021, s. 188) at denne problemstillingen fortsatt er overraskende aktuell.

Forskning etter dette har fortsatt å identifisere ytterligere smerter. Crewe (2011) har i nyere tid tilføyd tre smerteprosesser som er smerter ved usikkerhet, smerter av psykologiske vurderinger og smerter ved ansvarliggjøring. Crewe & Levins (2021) har også satt søkelys på smerter som følge av bruk og overbruk av straffemakt, og misforholdet mellom hvordan fengselet ser de innsatte og de innsatte ser seg selv. Selv om de sistnevnte forfatterne har

undersøkt britiske forhold, kan dette ha overføringsverdi til norsk kriminalomsorg og forvaringsdømte. Opplevelsen av pine blir også knyttet til om den hverdagslige omgangen mellom ansatte og innsatte blir oppfattet som respektfull (Lundeberg, 2018, s. 133).

Betjentenes dobbeltrolle som vokter og hjelper fører med seg en usikkerhet om når den veiledende hånden blir til et fast grep (Crewe, 2009). Den blandingen av myk og hard makt som dette «bildet» illustrerer er et omdiskutert tema i den nåtidige fengselsforskningen (Lundeberg, 2018, s.132). I tillegg er mangel på brukermedvirkning knyttet til det forskningen refererer til som fengselspiner eller soningssmerter (Lundeberg, 2018, Crewe, 2011). At de innsatte selv får medvirke under straffegjennomføringen, fremstår derfor å ha en vesentlig betydning. Det som kanskje skiller forvaring mest fra andre straffeformer er tidsubestemtheten, samt kravet til endring for å vende tilbake til samfunnet. Smertene ved særlig disse momentene er det vi ønsker å utforske videre.

4.0 Drøfting

4.1 Smerter ved den tidsubestemte straffen

«Life imprisonment is a sentence, following a criminal conviction, that gives the state the power to detain a person in prison for life, that is, until they die there» (van Zyl Smit & Appleton, 2019, s. 35).

Denne definisjonen av livstidsstraff kan absolutt inkludere forvaringsstraffen vi har i Norge. Staten har makt til å holde de forvaringsdømte i fengsel på livstid, dersom kriminalomsorgen og/eller domstolene mener at risikoen for fremtidig kriminalitet ikke er tilstrekkelig redusert, og at den nødvendige endringen hos den enkelte ikke har funnet sted. Videre deler van Zyl Smit & Appleton (2019, s. 35) inn livstidsstraff i to undergrupper, henholdsvis *formelle* og *uformelle* livstidsstraffer, med eller uten mulighet for prøveløslatelse. Forvaringsstraffen vil her falle inn under de uformelle livstidsstraffer med mulighet for prøveløslatelse. Til tross for at intensjonen er å få forvaringsdømte tilbakeført til samfunnet, har vi sett flere eksempler på at noen aldri slipper ut av forvaringsenheten. De dette gjelder har fått forlenget sin tidsramme gjentatte ganger, og til sist dødd under straffegjennomføringen av sykdom og/eller alderdom.

Et potensielt smertefullt aspekt med forvaringsstraffen er at den ikke åpner opp for soningsavbrudd slik som ved ordinære dommer. Straffeavbrudd reguleres i Straffegjennomføringsloven § 35, men forvaringsdømte er unntatt denne bestemmelsen. Dette følger av forvaringsforskriften § 11 syvende ledd, og er i tråd med formålet med

forvaringsordningen; å beskytte samfunnet mot ny alvorlig kriminalitet (Storvik, 2021, s. 109). Vi har erfart at enkelte innsatte har måttet lide unødvendig på bakgrunn av dette. Det har kommet til uttrykk ved at innsattes helse har fremstått som så betydelig redusert at fengselsoppholdet oppleves som både uforsvarlig og nedverdiggende. Både ansatte og innsatte ved vårt arbeidssted har satt spørsmålsteget om enkelte har vært soningsdyktige i det hele tatt. Dette har først og fremst dreid seg om eldre og syke forvaringsdømte som har vært i større behov av helsehjelp enn hva fengselet har å tilby. Enkelte har vært i behov av langvarig opphold på sykehjem. Man kan riktignok overføre innsatte midlertidig til sykehusopphold etter Straffegjennomføringsloven § 13, eller til institusjon etter Straffegjennomføringsloven §12. For opphold av kortere tids varighet har vi erfart at dette fungerer. Men for mer varige løsninger må den innsatte prøveløslates, og dette kan være en mye mer krevende og omfattende prosess. Siden de forvaringsdømte stadig blir eldre, ser vi at dette vil være en økende utfordring for forvaringsanstaltene. En mulighet for soningsavbrudd for de aller sykeste kunne kanskje vært hensiktsmessig for å bøte på deres lidelser.

Det å skulle sone en livstidsstraff eller en tidsubestemt straff bringer med seg en unik smerte til opplevelsen av fengslingen, nettopp ved at den fjerner vissheten om en løslatelsesdato i fremtiden (van Zyl Smit & Appleton, 2019, s. 179). De samme forfatterne presiserer videre at det spesielt kan oppleves tyngende i de første årene av en slik type straff. De viser til ulike innsattes beskrivelser som; «uten lys i enden av tunnelen», «et sort hull av smerte og angst», «et mareritt» og «en sakte, torturerende død». Dette minner om de samme uttalelsene vi selv har fått høre, og som vi nevnte innledningsvis i oppgaven. For mange kan en tidsubestemt straff forstyrre deres livsløp i en slik utstrekning at den beskrives som en «sivil død» (van Zyl Smit & Appleton, 2019, s. 180). Dette innebærer det første sjokket når man blir idømt en slik straff, samt ettersjokket ved å sone en tidsubestemt straff. Mange innsatte opplever en sorg over «selvet», en tapt fremtid og en tapt identitet (van Zyl Smit & Appleton, 2019, s. 180). Andre innsatte kan streve med samvittigheten for sin kriminalitet, hvor de har krenket andres liv, helse eller frihet. Andre kan streve med utsiktene for eventuelt livstid i fengsel. De kan til og med vurdere å ta sitt eget liv eller ha en preferanse for dødsstraff (van Zyl Smit & Appleton, 2019, s. 181). Noen innsatte kjemper mot smertene ved straffen ved å ty til vold mot ansatte, for på den måten prøve å forandre eller kontrollere omgivelsene sine. Vi har også erfart at innsatte skader seg selv fysisk, hvor de har forklart at dette er deres måte å dempe de psykiske smertene på. Det å skade seg selv kan nettopp være en måte å unngå vanskelige følelser, angst, sinne, selvhat, eller tristhet (Skårderud et al., 2018, 421).

van Zyl Smit & Appleton (2019, s.182-184) retter også fokus mot smertene den tidsubestemte straffen forårsaker med tanke på tap av relasjoner til familie og venner. De påpeker at alle innsatte vil lide slike tap, men at de med livslange straffer frykter at relasjonene kan gå tapt til evig tid. Dette inkluderer tap av både eksisterende relasjoner og tap av mulighetene for å etablere nye relasjoner, f.eks det å stifte sin egen familie. Mange forvaringsdømte som allerede har barn når de blir fengslet, mister i stor grad mulighetene til å se dem vokse opp, og mange går gjennom en skilsmisse som følge av enten lovbruddet eller fengslingen. Besøk, fremstillinger og permisjoner kan kanskje bidra til å bøte på denne smerten. Mange innsatte vi har snakket med, sier at kontakten med dem på utsiden er hovedgrunnen til at de holder ut. På den andre siden kan denne kontakten potensielt forårsake en ny type smerte som van Zyl Smith & Appleton (2019, s. 184-185) refererer til. Dette er smerter tilknyttet påminnelsen om alt man har mistet og går glipp av i livet. Det er kanskje derfor noen forvaringsdømte velger å bryte all kontakt med nettverket sitt, og eventuelt forsøker å glemme eller undertrykke de vanskelige følelsene tilknyttet disse tapene.

Crewe (2011, s.513) beskriver også at innsatte som soner en tidsubestemt straff, er utsatt for særlig mye lidelse. Forfatteren viser til at det fra innsattes perspektiv dreier seg spesielt om stresset og uvissheten knyttet til fremtiden. I tillegg kommer usikkerheten knyttet til avgjørelser om prøveløslatelse og mangel på en rettferdig prosess, samt en følelse av at ens egen personlighet blir angrepet av byråkratiet som styrer alle aspekter ved den innsattes eksistens (Crewe, 2011, s. 513). Det kan være utfordrende å legge en konkret fremtidsplan når man ikke kan vite om eller når man blir løslatt. I tillegg skal innsatte prøve å overbevise kriminalomsorgen og rettssystemet at han endrer seg underveis i soningen. Dette kan skape både usikkerhet, og gjøre det vanskelig for innsatte å være seg selv. Det blir samtidig vanskelig for fengselet å vite om endringen er ekte og skyldes indre motivasjon, eller er påtatt for å føye seg etter systemet i et forsøk på å bli løslatt (Eget arbeid, 2022).

4.2 Å vente på straffegjennomføringen

Forvaringsstraffen bør påbegynnes i et fengsel tilrettelagt for de dømtes spesielle behov (Johnsen & Storvik, 2020, s. 75). Det innebærer blant annet større krav til kartlegging, observasjon, individuell tilrettelegging, miljøterapi, kognitive programmer og kompetanse. Dette er dessverre ikke alltid tilfellet i dag. Med bakgrunn i at flere idømmes forvaring, og at antallet forvaringsplasser ikke samsvarer med dette, blir stadig flere forvaringsdømte værende

i ordinære domsavdelinger. Her soner de straffen frem til det fristilles en forvaringsplass i egnet enhet. Vi har gjentatte ganger fått høre fra innsatte at dette oppleves som svært belastende, og at det føles som en «straff før selve straffen». På mange måter kan vi forstå dette, da ordinære avdelinger ikke har nødvendige endringsrettede tilbud. Vi har erfart at enkelte har sonet både ett og to år før de kommer til inkomstavdelingen ved forvaringsenheten, og her opplever de at straffen starter helt på nytt. De skal observeres og kartlegges i flere måneder før det legges en videre plan for den påfølgende straffegjennomføringen. I analysene utført av Laursen, Mjåland & Crewe (2019, s. 364) rettes søkelyset mot hvordan innsatte opplever og erfarer å stå i en soningskø. De samme forfatterne konkluderer med at smertene med å vente på selve straffen oppleves som mer vanskelig og psykologisk tyngende enn selve straffen i seg selv. Til tross for at disse studiene gjelder innsatte på ordinære dommer som venter på soningsinnkallelse, tilsier vår erfaring at dette absolutt kan være en relevant problemstilling også for forvaringsdømte som venter på en tilrettelagt forvaringsplass. Det følger av straffegjennomføringsloven § 11 tredje ledd at domfelte med særlige behov, også forvaringsdømte, *bør* settes inn i avdeling som er tilrettelagt for denne gruppen. Forvaringsforskriften § 6 fastslår at forvaring *skal* påbegynnes i avdeling som er tilrettelagt for domfelte med særlige behov. Årsaken er at den innsatte er pålagt å ha en dokumentert endring av adferd, og de ordinære plassene ikke er tilrettelagt for strukturert miljøarbeid i avdeling. Justisdepartementet har lagt ned krav for hvordan forvaringsavdelingene skal bygges, slik at de blir godt egnet til å ivareta de forvaringsdømtes behov. Dette innebærer blant annet bygningsmessig tilpasninger, bedre bemanning pr innsatt, tverrfaglig kompetanse, og tilbud om individuelt tilrettede påvirkningsprogrammer (Storvik, 2021, s.113). Levin, Rosenqvist & Holtsdalen (2023) hevder i sitt debattinnlegg at i tillegg til at ventetiden oppleves belastende, svekker den også mulighetene for en vellykket tilbakeføring til samfunnet. De setter også spørsmålsteget ved rettssikkerheten til den enkelte og påstår at mangelen på tilrettede plasser kan være et brudd på menneskerettighetene. Ventingen kan medføre at de forvaringsdømte må sone enda lengre straffer, enn om de hadde fått plass ved en tilrettelagt avdeling til å begynne med.

4.3 Smerter forbundet med dokumentasjon

Kartlegging og observasjon er nødvendig for å vurdere om den domfelte har oppnådd så stor grad av endring i sin atferd og personlighet at prøveløslatelse er forsvarlig (Mæland et al.,

2008, vedlegg 3, s.5). Dokumentasjonen gjøres i utgangspunktet av alle som har noe med innsatte å gjøre, men det kan sies at fengselsbetjentene har et særlig ansvar for dette. Vi får ofte tilbakemeldinger på at innsatte er redde for hva som skrives om dem. Bekymringen dreier seg nærmere bestemt om at skriftlige nedtegnelser kan tegne et uriktig bilde av den innsatte. Kontaktbetjenten skriver én til to ganger i året en miljørapport som baserer seg på observasjoner og journalnotater i det daglige. Miljørapportene er, i tillegg til risikovurderinger og ansvarsgruppereferater, den viktigste dokumentasjon på den innsattes utvikling under gjennomføringen av forvaringsstraffen (Mæland et al., vedlegg 3, s.7).

Dokumentasjonen kan ha store konsekvenser for fremtiden til innsatte dersom ikke situasjoner og observasjoner skrives ned riktig. Vi har hørt mange innsatte si «må du skrive alt vi snakker om?», og «dere tolker og skriver hva dere vil!». Dette har vi erfart kan føre til skepsis og paranoide tanker hos de innsatte. Dette fremkommer også av forskningen til Crewe og medforfattere (2023, s.225), hvor de poengterer at dokumentasjon som kan være avgjørende for fremtiden, vil kunne produsere paranoia. Noen av de innsatte i deres intervjuer hadde sagt at de måtte hviske, eller holde seg for munnen når de snakket fordi de mente de ble overvåket. I den samme undersøkelsen uttrykte innsatte fra forvaringsanstaltene betydelig forvirring og harme over å bli utsatt for en form for risikotenkning som føltes vag eller irrasjonell. Det krevdes at de i nåtiden måtte bevise at de ikke var risikable i fremtiden. Det at de ble observert på hverdagslig oppførsel, som reflekterte uklare linjer mellom nåværende og fremtidig risiko, fikk dem til å føle seg omsluttet av en form for makt og ga dem følelser av en dyp usikkerhet (McNeil, 2019, gjengitt i Crewe et al., 2023). For eventuelt å kunne bøte på denne smerten har vi gode erfaringer med å lese opp for innsatte det vi dokumenter. Da kan innsatte selv få medvirke til å rette opp i eventuelle misforståelser eller uriktigheter før dokumenter arkiveres. Vi har fått svært gode tilbakemeldinger fra innsatte når dette har blitt gjort, og dette har ledet til større åpenhet i samtaler og større grad av tillit.

Anstaltene har ansatt egne psykologer for blant annet å utføre systematiske risikovurderinger. Dette skjer ved innkomst og et år før nedsatt minstetid. I disse vurderingene beskrives blant annet dom, oppvekst, diagnoser, fungering og hva som utgjør innsattes risikofaktorer. Denne dokumentasjonen brukes i vurderingen av den forvaringsdømtes videre progresjon gjennom soningen. Hver gang den innsatte skal søke permisjon, overføring til annen anstalt, eller begjærer seg prøveløslatt, blir blant annet risikovurderingene benyttet. Dette for å kunne vurdere om risikoen for nye straffbare handlinger er tilstrekkelig redusert. Tilbakemeldingene fra innsatte er at det kan føles som en ekstra belastning og pine når de aldri får lagt noe bak

seg. Hammerlin (2015, s.137) kritiserer psykologiske vurderinger i den norske kriminalomsorgen som bygger på et «teknokratisk menneskesyn». Dette er et objektiviserende menneskesyn som preges av et «vi-vet-best-for-deg-perspektiv». Crewe et al. (2023, s.224) finner at forvaringsinnsatte kan ha en mer akutt følelse av maktesløshet i møte med psykologisk makt, der de er ute av stand til å «ha egne sannheter og meninger», tvunget inn i diagnostiske kategorier, og pålagt å «tilstå» for å komme videre. Flere innsatte som var med i denne undersøkelsen beskrev slike krav som et totalt angrep på selvet: «De kommer til å ødelegge deg som menneske», «De kommer til å plukke deg helt fra hverandre», «Ila tar bort mer enn friheten» «De prøver å knekke deg» (Crewe et al. 2023, s.224).

Smerten Crewe (2011, s. 515) beskriver i forhold til psykologiske vurderinger, kan rettes nettopp mot risikovurderingene utarbeidet av anstaltens psykologer. Dette er smerter som kan komme av nye påtvunget selvforståelser som kan overkjøre innsattes egen selvforståelse. Det forvaringsdømte ofte reagerer på er at risikovurderingene skrives basert på dokumentasjon fra tidligere dommer og ansattes dokumentasjon, og ikke i direkte kommunikasjon med de innsatte. Selv om alle får et tilbud om direkte samtaler med psykologene, er det mange som vegrer seg, fordi de føler seg misforstått eller feiltolket. Vurderingene som blir skrevet samsvarer ofte ikke med hvordan de innsatte oppfatter seg selv. Flere innsatte har uttalt at det er rart å skulle høre andre fortelle hvem du er. Dette fremkom også i intervjuene til Crewe et al., (2023, s.224) hvor innsatte klaget på at de ikke kjente seg igjen i risikovurderingene. De mislikte sterkt å måtte lage strategiske versjoner av seg selv for å unngå eller si noe som kunne bli feiltolket. De opplevde i tillegg å måtte undertrykke sitt sanne jeg. Ved innkomst benyttes risikovurderingen til å planlegge det videre endringsarbeidet for den forvaringsdømte. Om anstaltens vurderinger ikke samsvarer med hvordan innsatte oppfatter seg selv, kan dette være et hinder for endring. Vi har erfart at denne type førende dokumenter kan oppleves ekstra belastende om det ikke er gjenkjennbart og nærmest virke mot sin hensikt. Dette kan komme til uttrykk i uttalt maktesløshet ovenfor systemet, eller ved at de innsatte velger å selvisolere seg på egen celle i frykt for å bli observert.

4.4 Smertene ved stigmatisering

Stigma står sentralt i vår forståelse av utenforskap, og inspirasjonen til å bruke uttrykket kommer fra den greske antikken (Goffmann, 1963, gjengitt i Lundeberg, 2023 s.160). Opprinnelig var stigma knyttet til å bære et brennmerke som ble påført mennesker for å klassifisere deres underordnede moralske status til evig sosial klander (Goffmann, 1963, gjengitt i Lundeberg, 2023, s. 164). Slike pinefulle tegn hadde som hensikt å vise hvilke mennesker man skulle unngå. Det å påføre kroppen fysisk pine har man gått bort fra, men den psykiske pinen med stigma er fortsatt gjeldende. Goffmann, 1963 (gjengitt i Lundeberg 2023 s. 164) viser til at alle former for avvik på en eller annen måte handler om stigma. Om en bestemt egenskap eller adferd defineres som avvikende, skyldes ikke adferden i seg selv, men den defineres som det i samhandling med andre (ibid). Innsatte med forvaringsdom blir på flere vis stigmatisert. De blir ofte omtalt i media som de «farligste fangene» og ut fra dette dannes det et bilde av de forvaringsdømte. I undersøkelsene til Crewe et al., (2023, s. 214) uttrykte innsatte bekymring for hva som ble formidlet i media;

«Hvis jeg [etter løslatelse] skal leie en leilighet privat, er jeg forpliktet til å si at jeg er dømt til forvaring. Og hvem vil at noen [sånn] skal leie et rom i kjelleren deres? Det som skildres i nyhetene er at: «her er de farligste fangene i Norge». Det er den første setningen som dukker opp hver eneste gang man snakker om Ila. Allmennheten fanger opp det. Det er ikke lett å komme unna det». (Crewe et al., 2023, s. 214)

For forvaringsdømte kan dette bety at uansett hvor mye de endrer seg, vil dette stempelet være vanskelig å bli kvitt den dagen de eventuelt blir prøveløslatt. Mange vi har snakket med kjenner seg heller ikke igjen i denne beskrivelsen. Innsatte på Ila og Trondheim beskrev også gjentatte ganger det akutte stigmaet som fulgte av at forvaring var forbundet med alvorlige psykiske lidelser eller uforklarlige avvik (Crewe et al., 2023, s.225). Vi har selv opplevd å få følgende reaksjoner: «hvordan orker du å jobbe med de grusomme menneskene?» og «er det ikke bare å låse dem inn så kan de tenke over hva de har gjort». Vi har ved flere anledninger opplevd å måtte forsvare eget yrke, og følt oss nærmest stigmatiserte selv av disse uttalelsene. Parker og medarbeidere (2021, s.311) beskriver dette som «medstigma», hvor vi i kraft av vårt yrke også blir stigmatisert gjennom å ha en assosiasjon til den stigmatiserte».

Stortingsmelding 37 (2007-2008) beskriver forvaringsdømte som overrepresentert med tanke på psykiske lidelser. Personer med psykiske lidelser blir ofte stigmatisert generelt i samfunnet, og årsaken er ofte at det er mangel på kunnskap. Det at mennesker har en avvikende adferd, gjør at andre reagerer og de kan føle seg utenfor eller annerledes. Det vi har erfart er at mange av de forvaringsinnsatte blant annet har opplevd omsorgssvikt og annen type svikt fra samfunnet fra tidlig barndom. Det er ikke all avvikende adferd som kvalifiserer til en personlighetsforstyrrelse, men de fleste som er idømt forvaring er utredet og det viser seg ofte at årsaken er alt fra hjerneskade til en traumatisert oppvekst (Rosenquist, 2019, s.207). Vi hører stadig at innsatte er slitsomme, utprøvende og aggressive, og at tjenestepersoner opplever det krevende å forholde seg til enkelte. Det er ikke alltid den med psykisk lidelse som lider mest, men byrden kan være større for de som er rundt den med psykiske lidelser (Skårderud; Haugsgjerd; Stanicke, 2018, s.37). Dette kan forsterkes ved at man ikke har den nødvendige kunnskapen og forståelsen av at innsatte har utfordringer de ikke nødvendigvis får gjort noe med. Rosenquist (2019, s.208) skriver at for best å kunne forstå en innsatt med store problemer i mellommenneskelig adferd, bør man gjenkjenne også andre personlighetstrekk som kan være vel så viktige og ødeleggende for fungeringen. Noen har paranoide trekk og kan feiltolke mye. De kan også bli lettere krenket og kan fremtre med en «kampberedskap» til systemet. Det er derfor helt avgjørende at ansatte som jobber tettest på de psykisk syke tilegner seg nok forskningsbasert kunnskap til å håndtere dem på en hensiktsmessig måte. Det er i tillegg viktig å ha nok kunnskap om å ivareta seg selv som den profesjonelle hjelperen.

Ifølge statistikken fra kriminalomsorgens høgskole og utdanningscenter (KRUS 2023) utgjør seksuallovbrudd den høyeste andelen av de forvaringsdømte. Dette kan sies å være den mest stigmatiserte gruppen innsatte. Det er kjent at det er en generell holdning i samfunnet at denne type lovbrudd også vekker avsky hos andre. Å bli utsatt for stigma er knyttet til både en prosess og et sluttprodukt og innebærer at enkeltindivider og grupper blir definert og behandlet som annerledes på en negativ måte (Lundeberg, 2023, s. 164). Drapsdømte Ribe-Nyhus (2020, gjengitt i Snertingdal 2021, s.186) beskrev et fangehierarki hvor seksuallovbruddsdømte ble satt nederst på rangstigen. Spesielt gjaldt dette innsatte som var dømt for overgrep mot barn. Han beskrev det slik at de sjeldent ble utsatt for juling og fysiske konfrontasjoner, men at andre innsatte viste avsky og tok avstand fra dem. Dette medførte at mange valgte å lyve om hva de var dømt for. Vi har ved flere anledninger hørt at medinnsatte har sunget barnesanger i nærheten av denne innsattgruppen, og omtalt dem blant annet som

«pedojævler». Hammerlin (2010, s.21) tematiserer at innsatte blir tvunget til å leve under uønskede sosiale forhold, og at de kan oppleve tap av sikkerhet. Det er på forvaringsavdelinger vanlig å blande de ulike lovbrudds kategoriene. Det har tidvis blitt diskutert å opprette egne avdelinger for dem som er dømt for seksuallovbrudd mot barn, men det har vært flere grunner til at dette ikke har blitt iverksatt. En av grunnene er at man frykter en ytterligere stigmatisering av denne gruppen. Goffmann 1963 (gjengitt i Lundeberg, 2023, s.169) viser til at det er områder der de stigmatiserte kan «være mer seg selv». Der de er sammen med likesinnede, der de kan opptre mer reservasjonsløst og finne støtte og hjelp og unnskyldninger for sine tilkortkommenheter i selskap med «egne» eller med det som omtales som sympati personer (ibid). Dette kan være en trygghet innad i gruppen, men utrygt utenfor med tanke på de andre innsatte i fengslene. Kriminalomsorgens fagstrategi om personer dømt for seksuallovbrudd (2022-2026) beskriver at denne gruppen innsatte ikke bare blir møtt med fordommer blant andre innsatte, men at de også i tillegg blir møtt med dårlige holdninger blant de ansatte. Vi har sett eksempler på at kollegaer har hatt utfordringer med å forholde seg til denne gruppen. Dette har i noen anledninger oppstått fordi man er småbarnsforelder selv og sympatiserer med ofrene, eller at man ikke orker å ta inn over seg kriminaliteten som er begått. Det kan være utfordrende for noen å gjennomføre samtaler med den innsatte om lovbruddene, og man velger derfor å unngå dette. Ved enkelte anledninger har vi også hørt kollegaer snakke nedsettende om denne gruppen innsatte på vaktboksen. Vårt inntrykk er likevel at de aller fleste opptrer profesjonelt og behandler denne gruppen på lik linje som andre innsatte. Friestad et al. (2021) viser til at det er store variasjoner i profesjonelles oppfatninger av seksuallovbrytere. I deres studie av aspiranter ved KRUS var konklusjonen at studentenes syn på hvordan seksuallovbrytere skulle bli straffet modererte seg underveis i utdanningsforløpet. På den andre siden vokste den stereotypiske oppfattelsen av overgripere (Friestad et al. 2021, s.13). Dette kan kanskje indikere at vi som profesjonelle hjelpere fortsatt har en vei å gå i vårt syn på denne gruppen.

4.5 Fengselsmiljøets påvirkning på smerter

Fengsler med høyt sikkerhetsnivå presenterer et undertrykkende maktsystem som innsatte kan oppleve som krenkende. De innsattes underordning blir regulert og fremhevet av blant annet høye gjerder, gitter, celler, nøkler, kameraer og visitasjoner (Lundeberg, 2018, s.132). Tapet ved å ikke bli ansett som et godt menneske kan kanskje være en større påkjenning enn selve

frihetsberøvelsen (Snertingdal, 2021, s. 179). Innsatte på sin side kan gjøre motstand mot denne makten for å gjenvinne en form for frihet (Ugelvik, gjengitt i Snertingdal, 2021, s. 179). Vi har sett eksempler på en slik mikromotstand i form av at innsatte har innredet og malt cellen sin utenfor reglementet, og beskrevet ved opptatt forklaring at dette har vært vedkommende «siste rest av autonomi». Dette kan kanskje forstås som et behov for å bli sett og hørt i større grad (Eget arbeid, 2022).

Det kan være vanskelig å stole på innsatte, og fengselet representerer nødvendigvis ikke en arena hvor tillit naturlig vokser. Liebling (2004, s.246) hevder at fengsler normalt blir ansett å være lite tillitsfulle miljøer (low trust environments). Det poengteres likevel at en viss form for tillitt er analytisk viktig og at graden av tillitt varierer fra fengsel til fengsel. Ugelvik (2021, s. 5) hevder også at arkitekturen, regime, lover og regler sammen med den ubalanserte makt relasjonen mellom betjenter og innsatte kan være med på å utgjøre et lite tillitsfullt miljø. Den samme forfatteren peker på at det likevel kan være avgjørende at innsatte blir vist tillit, og dette innebærer at man som både betjent og institusjon må være villig til å ta en viss risiko. Ugelvik viser til at fengsler som velger å ta utgangspunkt i tillit heller enn risiko kan være med å forsterke gode endringsprosesser og omtaler disse fengslene som «reinventive prisons». Om tillit utvises, vil innsattes selvhevdelse bli forsterket og en god spiral av tillit kan oppnås. Denne tilliten kan forsterkes i innsattes nettverk på vei mot løslatelse og lede til anerkjennelse av de sosiale omgivelsene. Ugelvik (2021) trekker frem fengsler med både lav og høy sikkerhet i sin forskning og dette fremstår inspirerende også for forvaringsanstaltene.

Liebling et al., (2019, s.105) utførte en undersøkelse ved et fengsel (Warren Hill) i Storbritannia med 244 innsatte. Disse innsatte sonet enten på livstid, eller måtte vernes fra samfunnet, og hadde et komplekst terapeutisk – samt endringsbehov. Dette finner vi svært interessant siden vi kan trekke paralleller til de forvaringsdømte og fengselet som vi selv jobber ved. Warren Hill var gode på å balansere risikoreduering med tillitsbyggende arbeid. Dette ble oppnådd gjennom fremragende relasjoner mellom betjenter og innsatte, samt en pragmatisk tilnærming til risikovurdering. Innsatte forklarte på sin side at de «så lyset i enden av tunnelen» og «glimt av håp» (Liebling et al., 2019 s. 116), og en av de innsatte i undersøkelsen oppfordret til å gjenskape denne fengselsmodellen (Liebling et al.,2019 s. 121). Blant sine konklusjoner fant forskerne at et godt lederskap, og et sterkt engasjement blant de ansatte var blant suksess kriteriene (Liebling et al.,2019, s.121). I tillegg opplevde de ansatte arbeidet sitt som meningsfullt og tilfredsstillende. Personalet var lett tilgjengelig, og brukte sin autoritet selvsikkert, men ikke undertrykkende. De engasjerte seg proaktivt med de

innsatte ved å bruke «myke» kommunikative ferdigheter. Denne tilnærmingen ble forbedret av de skreddersydde og meningsfulle aktivitetene som ble tilbudt. Størrelsen, bemanningen og erfaringsgrunnlaget gjorde det mulig for personalet å virkelig kjenne sine innsatte, og ga dem tilstrekkelig direkte personlig kontakt; innsatte følte seg forstått som «hele» mennesker, og stolte mer på personalet og institusjonen, og til tryggheten de opplevde der, enn det forskerne hadde sett andre steder. Liebling et al., (2019, s. 120-121) beskriver denne modellen for fengsler og fengselsbetjenter som «på sitt beste». Personalet hadde et klart oppdrag, sterkt oppmuntret og lidenskapelig formulert av fengselsledelsen; å forandre liv til det bedre og skape håp. Dette oppdraget understøttet ofte fremragende bruk av skjønn av fengselsbetjenter. Deres tidshorisont var fremtidsrettet. De var ikke, som andre betjenter forskerne hadde observert i mer kaotiske og underfinansierte fengsler, som «bare overlevde til slutten av skiftet».

Det er viktig for oss å poengtere at vi opp gjennom årene har kjent på og erfart lignende positive opplevelser i vårt eget praksisfelt. Vi har opplevd stort engasjement blant våre kollegaer, og fengselet har hatt et rikt tilbud av meningsfulle aktiviteter. De innsatte har fått tilbud om både utdanning og arbeid, samt et variert fritidstilbud. I tillegg har man kunnet tilby et rikt utvalg av endringsprogrammer, og hatt et godt samarbeid med eksterne frivillige aktører. Den tverrfaglige kompetansen har vært høy, og vi har opplevd å ha et felles mål om å skape gode endringsarenaer for de innsatte. Dette har nok bidratt til å dempe fengselssmerter for mange av de forvaringsdømte. Vi har fått tilbakemelding fra flere innsatte at forvaringsstraffen har vært deres redning. De det gjelder har forklart at alvoret over egen livsførsel har sunket inn, og at de endelig har fått hjelp til å håndtere livet på mer konstruktive måter. Noen har tatt utdanning for første gang i livet, eller opplevd det som positivt å kjenne på egne følelser uten rus. Andre har forklart at ordinære fengselsdommer ikke har vært tilstrekkelig avskrekkende fra å begå nye lovbrudd. Den beste tilbakemeldingen vi har fått fra innsatte er nok at vi har vært de første menneskene de noen gang har hatt tillit til. Dette har bidratt til følelsen av å gjøre noe riktig, Vår opplevelse har også vært at de innsatte har blitt vist tillitt, og at dette har vært svært positivt i relasjons- og endringsarbeidet. Innsatte har blant annet fått være med ut på sosiale fremstillinger, hvor betjentene ikke bærer uniform. Dette er med på å utjevne avstanden mellom de innsatte og de ansatte og styrke relasjonene.

Forskning viser at innsatte som er fornøyd med oppfølgingen i fengsel har opplevd individuell tilrettelegging og brukervedvirkning (Lundeberg, 2018, s. 133). Dette indikerer at man bør jobbe med en bevisst holdning til brukerperspektivet. Brukervedvirkning er ikke bare viktig

for å sørge for et tilstrekkelig beslutningsgrunnlag og god skjønnsbruk, men kan også være et skadereduserende tiltak for å hindre unødig kontroll og krenkelser (Lundeberg et al., gjengitt i Lundeberg, 2021 s. 133). Vi har ofte vært vitne til mye frustrasjon fra innsatte som følge av at brukerperspektivet ikke ivaretas, ofte i form av feil dokumentasjon og misforståelser. Dette har ledet til både mistillit, dårlige relasjoner og i verste fall urettmessige sanksjoner. Den tradisjonelle ekspertrollen har vært utsatt for mye kritikk og kan nok i mange tilfeller forbindes med arroganse og manglende dialog (Brask, Østby & Ødegård, 2021 s.12). Det kan være greit å tenke over hvordan man selv gjerne vil bli møtt.

Ansvarliggjøring har blitt et sentralt styringsverktøy i den senmoderne straffeprosessen (Bosworth et al., gjengitt i Lundeberg, 2021, s. 135), og dette gjenspeiler seg i at innsatte skal ta større ansvar for egen progresjon. For noen kan nok et økt ansvar oppleves både som befriende og lede til mestring, mens det for andre kan føles påtvunget og tyngende. På den måten kan økt ansvarliggjøring redusere fengselssmerter for noen, men påføres for andre (Eget arbeid, 2022). Lundeberg (2021, s 135) understreker likevel at betydningen av å bli ansvarliggjort for egen endringsprosess var et særlig viktig tema for de «vellykkede» eks-kriminelle som hun intervjuet til sin artikkel. Dette gjaldt uavhengig av hvor man hadde sonet og hvilken oppfølging man hadde fått av kriminalomsorgen.

Lundeberg (2018, s.139-140) trekker spesielt frem at retten til de importerte velferdsstatlige tjenestene i norske fengsler er av særlig stor betydning for å dempe fengselssmerter. Snertingdal (gjengitt i Snertingdal 2021, s.180) har på den andre siden påpekt at både tilgangen på velferdstjenestene og det faktiske tilbudet ved fengsel med høyt sikkerhetsnivå er mer begrenset enn ute i samfunnet. Ressursene ved de enkelte fengslene er også av stor betydning for hvorvidt de innsatte faktisk får oppfylt rettighetene sine til disse tjenestene. Ved vårt arbeidssted er det i tillegg en stor utfordring at det digitale tjenestetilbudet ikke har gått i takt med resten av samfunnet. Dette er et viktig satsingsområde som trenger utbedring snarest for å kunne ivareta innsattes rettigheter (Eget arbeid, 2022).

4.6 Betydningen av relasjoner

Viglione et al., (2017, s.437) støtter forskning som baserer seg på primært to funn. For det første vil ansatte som kjenner lojalitet til organisasjonen i større grad ha positive holdninger til arbeidsoppgavene sine. For det andre vil denne lojaliteten være med å utvikle en iboende motivasjon for å kunne gjøre en god jobb. Lojale ansatte vil av den grunn ha bedre forutsetninger for å kunne jobbe med de forvaringsdømte og motvirke

fengselssmerter. Måten innsatte blir behandlet på er betydningsfull for forvaltningen av det pinefulle ved soning. Hvordan innsatte opplever den hverdagslige samhandlingen og relasjonen til ansatte påpekes som særlig avgjørende (Lundeberg, 2018 s. 132). Det å knytte gode profesjonelle relasjoner med innsatte synes derfor å være av stor betydning. Ved fengselet vi jobber ved lykkes man med dette i varierende grad og dette beror på flere faktorer. Den tette kontakten med innsatte er det betjentene som innehar og i særlig grad kontaktbetjenten. Den tosidige rollen betjenten har som både vokter og hjelper kan påvirke relasjonene til de innsatte. I det ene øyeblikket gjennomføres kontrolloppgaver som cellevisitasjon, mens man i det neste skal ha det hyggelig rundt middagsbordet, eller gjennomføre den gode samtalen. Det er i tillegg store forskjeller på den enkeltes utførelse, erfaring, kunnskap, kompetanse og skjønn. Bruken av skjønn er ifølge Nymo (2021, s. 60) en vesentlig del av profesjonell yrkesutøvelse. Lundeberg (2018, s. 132) peker på at maktforholdet mellom innsatte og fengselsbetjenter regulerer mye av det som skjer i et fengsel. Denne makten er svært asymmetrisk og kan også utøves forskjellig. Hvem innsatte får som kontaktbetjent, eller hvilke ansatte som jobber på avdelingen innsatte soner, kan av den grunn være avgjørende for ivaretagelsen av en god relasjon og innsattes smerteopplevelse. Vi har sett flere eksempler på fortvilelse og maktesløshet hos innsatte som skyldes svikt i den profesjonelle relasjonen. Ved å bytte kontaktbetjent, har innsattes opplevelse av smerte minsket betraktelig. Dette tyder på at man kan hente mye på å gjøre gode vurderinger rundt hvem som ivaretar hvilke innsatte samt tilføre økt kunnskap til de ansatte der det trengs (Eget arbeid, 2022).

Liebling (2004, s. 207) fremhever respekt som det grunnleggende for menneskelig verdighet. Det å respektere innsatte kan være å benytte det navnet de foretrekker, ikke gi ordre, høre på hva de har å si og være forståelsesfulle for deres følelser når det gjelder å være i fengsel. Liebling (2004) beskriver dette som nøkkelen til en god relasjon og god kontroll. For innsatte i disse undersøkelsene, innebar tillit til ansatte at de hadde tiltro til at lovnader ble overholdt. Dette innebar mer spesifikt å stoppe slagsmål, holde taushetsplikten, ferdigstille papirarbeid, returnere med svar og behandle innsatte som individer (Liebling, 2004, s. 245). De innsatte hadde en tendens til å utvikle tillit til utvalgte ansatte, til dem som hadde et syn som ikke var egoistisk. Ugelvik (2021) argumenterer for at man i utgangspunktet bør møte innsatte med tillit, så sant det ikke er åpenbare grunner til noe annet. De innsatte som forskeren intervjuet påpekte at når de ble møtt med tillitt, var det også viktig for dem å vise seg denne tilliten verdig (Ugelvik, 2021, s.8-9). Liebling (2004, s. 251) bringer også inn en annen dimensjonen

til tillitt og relasjoner, nemlig støtte («support»). Støtte kan ifølge Harvey (gjengitt i Liebling, 2004, s. 151), bety å være i stand til å stole på hverandre, ha noen å snakke med eller ha en rollemodell. Det kan også innebære følelsen av å bli vist omsorg og det å bli gitt verdifull informasjon (ibid.).

Intervjuobjektene i forskningen til Blagden et al., (2017, s. 381) fremhevet betydningen av å ha et meningsfullt liv under soning. Både ansatte og innsatte var tydelige på at selve meningen med fengselsoppholdet var å hjelpe de innsatte til å forebygge nye lovbrudd i fremtiden. Det fremkom at den relasjonelle dynamikken mellom ansatte og innsatte var et viktig aspekt i denne sammenheng. Dersom innsatte selv opplevde å ha endret seg, fremsto det som svært betydningsfullt at denne endringen ble gjenkjent og speilet tilbake av personalet. Særlig viktig var dette for seksuallovbruddsdømte som opplevde stor grad av skam og stigmatisering (Blagden et al., 2011, gjengitt i Blagden et al., 2017, s. 381)

4.7 Bekymringer knyttet til den rehabiliterende straffen

Når man har vært fengslet over en lengre periode vil en innsatt stå i fare for å miste sin autonomi. Sykes (1958, gjengitt i Snertingdal, 2021, s. 183) omtaler tap av autonomi som den fjerde formen for smertepåføring. Sykes beskriver hvordan innsatte blir detaljstyrt av regler som når de kan spise, hva de kan skrive i brev, hva de kan gjøre når osv. Denne detaljstyringen er et smertefullt tap av selvbestemmelse. Hammerlin (2010, gjengitt i Snertingdal, 2021, s.183) beskriver dette som en følelse av avmakt, og at dette er spesielt fremtredende for langtidssonere i fengsel med høyt sikkerhetsnivå. Ved tap av selvstyre understreker Hammerlin (2010, gjengitt i Snertingdal, 2021, s.183) at den «enkelte får institusjonskompetanse og ikke livskompetanse». Forfatteren understreker konsekvensen av det som står på spill ved tap av autonomi, og påpeker at selvstyringen er en forutsetning for en vellykket tilbakeføring og et liv uten kriminalitet. Dersom den uteblir kan den utgjøre en grunnleggende utfordring mot straffens rehabiliterende formål (Hammerlin, 2010, gjengitt i Snertingdal, 2021 s.183).

Rehabilitering er ifølge Burke & Gosling (2023, s. 92) ansett som en mer progressiv og human tilnærming til straff enn mer gjengjeldende tilnærminger. Hele kriminalomsorgens visjon baserer seg nettopp på dette synet; «Straff som endrer». For forvaringsdømte er det til og med knyttet et *krav* om endring dersom man skal ha en sjanse til å slippe ut av

forvaringsanstalten og dette kan potensielt lede til smertefulle prosesser. Hamill (2016, gjengitt i Burke & Gosling, 2023, s, 92) hevder at når man argumenter for hva som er effektivt istedenfor hva som er rett, gir vi staten makt til å forebygge og kurere. Denne forskeren mener at staten «blir en doktor som diagnostiserer, behandler og finner en kur, men at det i fengsel, i motsatt til sykehus, ikke gir pasienten rett til å motsette seg eller avslutte behandlingen». Burke & Gosling (2023, s. 92) hevder at det å straffe kriminelle faktisk kan være mer barmhjertig enn rehabilitering. Tilhengere av mer gjengjeldene straffeformer, argumenterer for at straffeutmåling som påvirkes av et ønske om å endre eller rehabilitere individer, inviterer til lengre straffer enn hva som er fortjent (Burke & Gosling, 2023, s 93). De samme forfatterne påpeker at det er spesielt problematisk når endringen benyttes til å avgjøre hvorvidt noen skal slippes ut av fengsel eller ikke. For hvordan skal de som jobbe der (psykologer, fengselsansatte) kunne vite hvorvidt enkeltindivider faktisk har endret seg, og ikke vil begå ny alvorlig kriminalitet i fremtiden? Dette kan fremstå som et nærmest umulig spørsmål å besvare, da ingen kan vite dette med sikkerhet. Burke & Gosling (2023, s. 93) hevder at slike vurderinger kan lede til en urettferdig, ukorrekt og i verste fall diskriminerende praksis, og omtaler dette som en «omvendt straffeutmåling» (back-end sentencing). Dette innebærer at man i realiteten blir dømt på nytt for å kunne slippe ut, og at det vil avhenge av de fengselsansattes vurderinger og synspunkter. På forvaring vil dette kunne gjøre seg gjeldende hver gang den innsatte eventuelt begjærer seg prøveløslatt.

Innsatte identifiserte de viktigste maktøverende som de øverste offiserene på enhetene, Ila overpsykiater, «den [byråkratiske] regionen» der institusjonen var lokalisert, og domstolene som fattet løslatelsesbeslutninger (Crewe et al., 2023, s. 226). De forvaringsdømte klaget over at de som tok de viktigste beslutningene, var dem som kjente innsatte minst, og som opererte «på avstand», gjennom kompetanse og enkeltpersoner som ligger utenfor enhetene selv (Crewe et al., 2023, s. 226). Crewe et al. (2023, s.226) fikk tilbakemelding fra en innsatt på Ila hvor innsatte beskrev følelsen som å være i «en labyrint som er lukket i alle ender». Han henviste da til usikkerheten om løslatelsesdatoen, karakteriserte forvaring som en form for «evig varetektsfengsling». Generelt kom forskerne fram til at det var bitterhet blant innsatte som var rettet mot rettssystemet, straffesanksjonens karakter og merkelappen som var knyttet til den. Den generelle oppfatningen var at forvaringsenhetene var avvikende fra resten av det norske fengselssystemet.

4.8 De økonomiske rammene

Det er ikke til å komme bort fra at de økonomiske rammene legger føringer for kvaliteten av forvaringsarbeidet. Dette kan gi indirekte konsekvenser for opplevde fengselssmerter for forvaringsdømte menn. Nilsson (2019) uttrykte sterk bekymring for at den økonomiske tildelingen til forvaringsanstaltene ikke samsvarer med samfunnsoppdraget. Dette medfører at kriminalomsorgen ikke makter å oppfylle alle rettighetene de forvaringsdømte har krav på. Det fremstår paradoksalt, at samtidig som det bevilges mindre, blir stadig flere idømt forvaring. En analyse av driftssituasjonen etter innføring av avbyråkratiseringsreformen (ABE-reformen) viser at fengselsansatte er bekymret over redusert soningsinnhold og manglende oppdekking av vakter (Culbertson, 2021, s.119). Nilsson (2019) beskriver også at en sårbar økonomi har store konsekvenser for de forvaringsdømte. Ventetiden for programdeltakelse blir lengre, saksbehandlingstider i saker om prøveløslatelse og forlengelse øker. Samtidig har ikke anstalten tilstrekkelig personale til å observere og dokumentere om den sentrale endringen hos de forvaringsdømte finner sted. Nilson (2019) avslutter sin artikkel med å problematisere blant annet at konsekvensen av dette kan være at forvaringsinnsatte ikke blir løslatt selv om risikoen er tilstrekkelig redusert. Vi har tidligere i oppgaven belyst både utfordringene og betydningen av dette dokumentasjonsarbeidet. Gjennom de årene vi selv har jobbet med de forvaringsdømte har vi merket konsekvensene av kuttene betraktelig. Da vi startet vår yrkeskarriere i kriminalomsorgen, opplevde vi å jobbe i et «Warren Hill fengsel», med stabil bemanning og gode tilbud til de innsatte. Etter ABE-reformen opplever vi å jobbe i et mer underfinansiert fengsel hvor «betjentene bare overlever til sluttet av skiftet». Selv om dette er satt litt på spissen, mener vi de økonomiske rammene kan være førende for hvordan forvaringsanstalten best kan forvalte det pinefulle ved straffen.

4.9 En digresjon fra forfatterne

Vi ønsker å vende tilbake til vår fiktive forvaringsdømte fra innledningen. Retten forlenget dommen hans med tre nye år, og anbefalte en gradvis løslatelse via fengsel med lavere sikkerhet. Før anstaltene i det hele tatt kan vurdere å anbefale slike overføringer må innsatte ha utvist god atferd i fengselet, deltatt i endringsrettede programmer/behandling samt ha opparbeidet seg nok tillit fra kriminalomsorgen. Den naturlige progresjonen er at man i første omgang deltar på fremstillinger. Gjennomføres disse uten negative bemerkninger og man har

oppnådd tidspunkt for permisjon, kan man vurdere om en slik utgang er sikkerhetsmessig forsvarlig. Et viktig aspekt i denne sammenheng er innsattes nettverk. Som vi har vært inne på tidligere er det mange av de forvaringsdømte som har et begrenset eksisterende nettverk. Siden forvaringsanstaltene for menn kun er lokalisert to steder i landet, vil det være slik at mange innsatte befinner seg langt fra sin familie. Veldig ofte gjennomføres de første permisjonene med en form for følge. Dettets ansees som en betryggende faktor for gjennomføringen. De som har en familie rundt seg benytter seg gjerne av dem som «følge» og som en del av formålet med permisjonen. Forvaringsdømte som ikke har et slikt nettverk vil være avhengig av ideelle stiftelser som for eksempel Wayback eller Kirkens bymisjon. De senere årene har det tilkommet flere slike aktører hvilket har muliggjort at flere forvaringsdømte kan gjennomføre permisjoner. I tillegg kan aktørene støtte den innsatte i den gradvise tilbakeføringen til samfunnet. Vår påstand er at de utgjør en viktig faktor for å dempe fengselssmerter i denne sammenheng. Hadde det ikke vært for disse viktige aktørene ville konsekvensen kunne bli at forvaringsstraffen «stopper» opp på nytt.

Forskrift om gjennomføring av forvaring § 9 beskriver at domfelte kan overføres til fengsel med lavere sikkerhetsnivå eller overgangsbolig når dette er et ledd i en planlagt progresjon frem mot prøveløslatelse. Overføring skal ikke besluttes dersom hensynet til sikkerheten er til hinder for det eller det er grunn til å tro at den forvaringsdømte vil unndra seg straffegjennomføringen. Det er en stor utfordring ettersom det finnes kun et fåtall «øremerkede» plasser for forvaringsdømte ved lavere sikkerhet. Dette vil være problematisk for vår fiktive forvaringsdømte, da han må vente på straffen atter en gang.

5.0 Avsluttende oppsummering

Fengselssmerter kan forstås som psykologiske påkjenninger den innsatte opplever under soningen. I denne oppgaven har vi tatt for oss hvilke fengselssmerter forvaringsdømte menn kan oppleve i et høysikkerhetsfengsel. Det vi har kommet frem til er blant annet at forvaringsstraffen kan oppleves som særlig smertefull, nettopp ved at tidsubestemtheten fjerner vissheten om en løslatelsesdato i fremtiden. Spesielt kan tidsubestemtheten oppleves tyngende i de første årene av en slik type straff. De innsatte kan oppleve smerter ved tap av nære relasjoner i eksisterende nettverk, samt smerter over mangelen på å knytte nære relasjoner i fremtiden. Vi har også funnet at det å måtte vente på å sone straffen i en

tilrettelagt forvaringsavdeling, kan oppleves som mer psykologisk tyngende enn straffen i seg selv. Dersom innsatte må påbegynne soningen i en ordinær domsavdeling kan det å vente på straffen potensielt oppleves mer smertefullt enn forvaringsstraffen i seg selv. Dette kan faktisk gjenta seg mot slutten av soningen, når den innsatte på vente på en plass ved fengsel med lavere sikkerhet. All denne ventingen kan medføre at den innsatte må sone lenger enn nødvendig. Dokumentasjonen som utarbeides av både fengselsbetjenter og psykologer kan medføre betydelige smerter for de innsatte. Både ved at det fremkaller frykt for å tegne et uriktig bilde av de innsatte, og ved at den ofte ikke samsvarer med hvordan de innsatte oppfatter seg selv. Dette kan lede til nye påtvungede selvforståelser og tap av egen identitetsfølelse. Forvaringsdømte menn kan også være utsatt for smerter i tilknytning til stigmatisering. Å være en forvaringsdømt kan være stigmatiserende i seg selv i form av medias stemplende omtaler. I tillegg kan de forvaringsdømte utsettes for stigmatisering av både samfunnet, andre innsatte og ansatte grunnet psykiske lidelser eller lovbruddskategori. Særlig gjelder stigmatiseringen av de seksuallovbruddsdømte som har forgrepet seg på barn. Fengselets miljøpåvirkning kan også utsette de innsatte for smerteopplevelser i form av manglende tillitt og et undertrykkende maktforhold. I tillegg til dette kan usikkerheten tilknyttet til rehabilitering, vurdering av endring og prosesser rundt prøveløslatelse oppleves som svært belastende og i verste fall lede til urettferdige og diskriminerende behandling av de innsatte.

På spørsmålet om hva som eventuelt kan gjøres for dempe innsattes smerteopplevelser, har vi kommet frem til at brukermedvirkning, ansvarliggjøring og de importerte velferdstjenestene kan være av stor betydning. I tillegg kan en respektfull og tillitsfull relasjon mellom ansatte synes å være helt avgjørende i denne sammenheng. Mannlige innsatte på forvaring fremstår å være en særdeles sårbar gruppe, og hvordan vi opptrer i kraft av vår profesjon kan utgjøre en betydningsfull forskjell. Økt bevissthet rundt den makten forvaringsanstalten forvalter ved dokumentering kan være verdt å ta med seg inn i det videre arbeidet. I tillegg fremstår det som svært viktig å være oppdatert på forskningsbasert kunnskap for å stå best mulig rustet til å dempe innsattes smerteopplevelser. De økonomiske rammene vil legge føringer på hvorvidt de forvaringsdømte får det nødvendige tilbudet de har krav på under soningen.

Vi tar med oss fordypet kunnskap gjennom dette litteraturstudiet om hvilke fengselssmerter mannlige forvaringsdømte kan oppleve, og er ydmyke overfor at det kan være store individuelle forskjeller på innsattes smerteopplevelser. Vi vil ha et enda større fokus på fengselssmerter i vårt videre arbeid ved forvaringsanstalten.

6.0 Litteraturliste

- Andenæs, J. (1996). *Straffen som problem*. (2. utg). Exil forlag A/S
- Bruke, L. & Gosling H. (2023). *An introduction to penology. Punishment, prisons & probation*. London: Sage publications Ltd.
- Bergheim, B., Skotte, P.S., Neumann, C., og Rugkåsa, M. (2018). *Samarbeid og innsikt: En innføring i prosjektbasert læring*. Bergen: Fagbokforlaget (kap.1-4 (50s.))
- Brask, O. D., Østby, M. & Ødegård, A. (2021). *Den profesjonelle hjelperollen: en refleksjonshåndbok for studenter og utøvere innen helse- og sosialfag*. Fagbokforlaget.
- Blagden, N., Winder, B. & Hames, C. (2016). "They treat us like human beings"- Experiencing a therapeutic sex offenders prison: Impact on prisoners and staff and implications for treatment. *International Journal of Offender Therapy and Comparative Criminology*, 60(4), 371-396.
- Cramer, V (2014). *Forekomst av psykiske lidelser hos domfelte i norske fengsler*. Oslo universitetssykehus HF Ullevål. Kompetansesenterets prosjektrapport
- Crewe, B. (2011b). *Depth, weight, tightness: Revisiting the pains of imprisonment*. *Punishment & Society*, 13(5), 509-529. *British journal of criminology*.
- Crewe, B. & Levins, A. (2021). 'Tightness', *recognition and penal power*. *Punishment & Society*, 23(1), 47-68. *British journal of criminology*.
<https://doi.org/10.1177%2F1462474520928115>
- Crewe, B., Laursen, J., & Mjåland, K. (2023). *Comparing deep-end confinement in England & Wales and Norway*. *British journal of criminology*, 61(2), 204-233.
- Christie, N. (1982). *Pinens begrensning* (E.W Middleton & B.Braathen, Overs.). Universitetsforlaget. (Opprinnelig utgitt 1981).
- Culbertson, T. (2021). *Kontaktbetjentordningen - på tide med en revisjon*. I M. I. Snertingdal & K. Nymo (Red.), *Jeg skal bli fengselsbetjent*. (s.106-120). Fagbokforlaget.
- Dalland, O. (2022) *Metode og oppgaveskriving* (7.utg). Gyldendal akademiske.
- Eget arbeid. (2022). Upublisert semesteroppgave. Kriminalomsorgens høgskole og utdanningscenter KRUS.
- Farmer, M., McAlinden, A. M. & Maruna, S. (2016). *Sex offending and situational motivation: Findings from a qualitative analysis of desistance from sexual offending*. *International Journal of Offender Therapy and Comparative Criminology*, 60(15), 1756- 1775. <https://doi.org/10.1177%2F0306624X16668175>
- Forvaltningsloven (1967) Lov om behandling i forvaltningssaker (LOV-1967-02-10). Lovdata Hentet fra: <https://lovdata.no/dokument/NL/lov/1967-02-10>

- Forvaringsforskriften. (2004). Forskrift om gjennomføring av særreaksjonen forvaring (FOR[1]2004-03-05-481). Lovdata. <https://lovdata.no/dokument/SF/forskrift/2004-03-05-481>
- Freistad & Hansen (2004). *Levekår blant innsatte*. Fafo
- Friestad, C., Mjåland, K., & Pape, H. (2021). *Prison officer students perceptions of persons convicted of sexual crimes*. *European Journal of Criminology*, 1-16.
- Hammerlin, Yngve. (2010). *Å bryte livet i fengsel*. *Suicidologi*, 15(2), 20-29
- Hean, S., Johnsen, B., Kajamaa, A., Kloetzer, L., (2021) *Improving interagency collaboration, innovation and learning in criminal justice system*. Palgrave Macmillian.
- Heum, I. (2014). *Skjønn: perspektiver på skjønnsutøvelse i NAV*. Oslo: Gyldendal Akademisk.
- Johnsen, B. (2006). *Forvaring – et barn av sin tid*. *Materialisten*, 34 (4), 53-89
- Johnsen, B. (2011). *Forvaring - fra særreaksjon og «straff» til lovens strengeste straff: Ett skritt frem eller ett tilbake?* *Nordisk Tidsskrift for Kriminalvidenskab*, 98(1), 2-16.
- Johnsen, B. & Storvik, B.L (2020). *Hard cases make bad law? Preventive detention and the 22 July case*. *Retfærd*, 43(2): 71-84.
- Justis- og beredskapsdepartementet. (2002). *Retningslinjer for kontaktbetjentarbeidet* (KSF 02/2002) [Rundskriv]
- Kriminalomsorgen (2020). <https://www.kriminalomsorgen.no/permisjon.527953.no.html>
[Permisjon - Kriminalomsorgen.no](https://www.kriminalomsorgen.no/permisjon.527953.no.html)
- Kriminalomsorgen (2022). *Fagstrategi om personer dømt for seksuallovbrudd 2022 – 2026*. Kriminalomsorgen. <file:///C:/Users/kiny/Downloads/Kriminalomsorgen+Strategi+seksuallovbrudd+2022.pdf>.
- Kriminalomsorgens høgskole og utdanningscenter KRUS (2023). *Tall forvaring per 2. januar 2023*.
- Kriminalomsorgens sentrale forvaltning. (2004). *Retningslinjer om gjennomføring av forvaring – retningslinjer til forskrift av 5. mars 2004 nr. 481 om gjennomføring av særreaksjoner*. Lovdata: <https://lovdata.no/static/ROO/ksf-2004-9001.pdf>
- Kvale, S., Brinkmann, S., Anderssen, T. M., & Rygge, J. (2015). *Det kvalitative forskningsintervju* (3. utg.). Oslo: Gyldendal akademisk, 50-60.
- Laursen, J, Mjåland, K og Crewe, B (2020) *It's like a sentence before the sentence- exploring the pains and possibilities of waiting for imprisonment*. Oxford university.
- Levin, H. Rosenquist, R og Holtsdalen, R. (2023). *Forvaringsdømte blir ikke rehabilitert*. Aftenposten: <https://www.aftenposten.no/meninger/debatt/i/abdvxd/forvaringsdoemte-blir-ikke-rehabiliter>

- Liebling, A., & Arnold, H. (2004). *Prisons and their moral performance, a study of values, quality and prison life*. Oxford university.
- Liebling, A., Laws, B., Lieber, E., Auty, K., Schmidt, B. E., Crewe, B., ... & Morey, M. (2019). *Are hope and possibility achievable in prison?*. *The Howard Journal of Crime and Justice*, 58(1), 104-126.
- Lundeberg, I. R. (2018). *Myten om fengselspinen*. I K. Christensen & LJ Syltevik (Red.). *Myter om velferd og velferdsstaten*, 123-145.
- Lundeberg, I. R., Mjåland, K. & Rye, J. F. (2018). *Eksepsjonelle fanger i det eksepsjonelle fengslet*. I J. F. Rye & I. R. Lundeberg (Red.), *Fengslende sosiologi: Makt, straff og identitet i Trondheims fengsler* (s. 213-234). Cappelen Damm akademisk.
<https://doi.org/10.23865/noasp.41>
- Lundeberg, I.R. (2023) *Stigma*. Hestholm, R, Skarpenes, O. (Red.). *Sosiologisk analyse*. Fagbokforlaget, s.159-172.
- Mæland, Ø., Revis, E., Sagfossen, B. & Weisæth, S. (2008). Etterkontroll av reglene om strafferettslig utilregnelighet, strafferettslige særreaksjoner og forvaring. Hentet fra regjeringen.no:https://www.regjeringen.no/globalassets/upload/jd/vedlegg/rapporter/g-0400_maeland.pdf
- Nilsson, G. (2019, 20. januar). Aldri har så mange vært dømt til forvaring. Men fengslene får færre ressurser. Nå slår vi alarm. Hentet fra Aftenposten.no : [Aldri har så mange vært dømt til forvaring. Men fengslene får færre ressurser. Nå slår vi alarm. | Gøran Nilsson \(aftenposten.no\)](https://www.aftenposten.no/nyheter/nyhetsbrev/aldri-har-sa-mange-vaert-doemt-til-forvaring-men-fengslene-faar-faerre-ressurser-na-slaar-vi-alarm-|Goran-Nilsson-aftenposten.no)
- Nortvedt, M. W., Jamtvedt, G., Graverholt, B., Nordheim, L. V. & Reinar, L. M. (2012). *Jobb kunnskapsbasert! : En arbeidsbok* (2. utg.). Akribe.
- Ohnstad, A. (2004). *Om makt og avmakt*. I Ekeland, T-J., Iversen, O., Nordhelle, G. og Ohnstad, A. *Psykologi for sosial- og helsefagene*. (s.251-270). Oslo: Cappelen Damm
- Parker, J., Heaslip, V., Crabtree, S. A., Johnsen, B., Hean, S. and Esko, T. (2021) *People in Contact with Criminal Justice Systems Participating in Service Redesign: Vulnerable Citizens or Democratic Partners?* In: S. Hean, L. Kloetzer, A. Kajamaa and B. Johnsen (eds.) *Improving Collaboration, Innovation and Organisational Learning in Penal Systems: Supporting Offender Rehabilitation*. Switzerland: Palgrave, side 297–321.
- Pettersen, R (2016). *Oppgaveskriving ABC: Veileder og førstehjelp for bachelorstudenter* (2.utg). Universitetsforlaget. (192 s.)
- Rosenqvist, R. (2018). *Ivaretagelse og oppfølging av innsatte med psykiske lidelser*. I: Westrheim, K., G. og Eide, H., K.(2018) *Kunnskapsbasert straffegjennomføring i Kriminalomsorgen i Norge*, Fagbokforlaget.
- Sandbukt, I.J. (2021). *Reentry in Practice: Sexual Offending, Self-Narratives, and the Implications of Stigma in Norway*. *International Journal of Offender Therapy and Comparative Criminology*, 1–22. <https://doi.org/10.1177/0306624X211049184>

- Skotte, P.S. & Veiden, P. (2018). *Om teori og metode*. I Olsen, B. C.R., Skotte P. S. & Farstad, G. R. (Red.), *Sosiologi i sosialfagene* (s. 207-219). Universitetsforlaget.
- Skårderud, F., Stänicke, E., & Haugsgjerd, S. (2018). *Psykiatriboken: sinn-kropp-samfunn*. Oslo: Gyldendal akademisk
- Snertingdal, M.I, Nymo, K (2021). *Jeg skal bli fengselsbetjent*. Fagbokforlaget
- Meld. St. 37 (2007-2008). *Straff som virker – mindre kriminalitet – tryggere samfunn*. Justis Og politidepartementet. Hentet fra: [St.meld. nr. 37 \(2007-2008\) - regjeringen.no](https://www.regjeringen.no)
- Lundal, O.L. & Tjora, A. (2023). *Stigma - samfunnsvitenskap*. Store norske leksikon. Hentet fra snl.no: [stigma – samfunnsvitenskap – Store norske leksikon \(snl.no\)](https://snl.no/stigma-samfunnsvitenskap)
- Storvik, B. L. (2021) 2.utgave, 1.opplag. *Forvaringsstraff*. Cappelen Damm.
- Straffegjennomføringsloven. (2001). Lov om gjennomføring av straff mv. (LOV-2001-05-18-21). Lovdata. <https://lovdata.no/dokument/NL/lov/2001-05-18-21>
- Straffeloven. (2005). Lov om straff (LOV-2005-05-20-28). Lovdata. <https://lovdata.no/dokument/NL/lov/2005-05-20-28>
- Ugelvik, T. (2021). *The transformative power of trust: exploring tertiary desistance in reinventive prisons*. The British Journal of Criminology, azab076. <https://doi.org/10.1093/bjc/azab076>
- Van Zyl Smit, D. & Appleton, C. (2019). *Life imprisonment. A global Human Rights Analysis*. Cambridge, Massachusetts. London, England: Harvard University Press
- Viglione, J., Blasko, B. L. & Taxman, F. S. (2018). *Organizational factors and probation officer use of evidence-based practices: A multilevel examination*. International Journal of Offender Therapy and Comparative Criminology, 62(6), 1648-1667. [https://doi.org/10.1177%2F0306624X16681091](https://doi.org/10.1177/1043986218781091)
- Wadel, C., Wadel, C. C. & Fuglestad, O. L. (2014). *Feltarbeid i egen kultur*. Cappelen Damm Akademisk.

7.0 Vedlegg selvvalgt litteraturliste KRUS 3900

Forfatter(e)	Tittel	Forlag / Tidsskrift	År	Kapiteler / Sider	Antall sider
Andenæs, J.	Straffen som problem	Exil forlag	1994	Hele	167
Bruke, L. Gosling, H.	An introduction to penology. Punishment, prisons & probation	SAGE publications Ltd	2023	Kap. 4	20
Crewe, B., Laursen, J., & Mjåland, K.	Comparing deep-end confinement in England & Wales and Norway.	Criminology	2023	204-233	29
Hammerlin, Y.	Å bryte livet i fengsel.	Suicidologi	2010	20-29	9
Hean, S., Johnsen, B., Kajamaa, A., Kloetzer, L.,	Improving interagency collaboration, innovation and learning in criminal justice system.	Palgrave Macmillian	2021	297-321	24
Johnsen, B.	Forvaring- et barn av sin tid?	Materialisten	2006	53-89	36
Johnsen, B.	Forvaring - frasarreaksjon og «straff» til lovens strengeste	Nordisk Tidsskrift for kriminalvitenskap	2011	2-16	14

	straff: Ett skritt frem eller ett tilbake?				
Johnsen, B., Storvik B.L	Hard cases make bad law? Preventive detention and the 22 July case.	Retfærd	2020	71-84	13
Laursen, J. Mjåland, K og Crewe, B	It`s a sentence before sentence- exploring the pains...	Oxford university	2019	363-378	15
Liebling, A., & Arnold, H.	Prisons and their moral performance, a study of values, quality and prison life.	Oxford university	2004	Kap. 6	61
Liebling, A., Laws, B., Lieber, E., Auty, K., Schmidt, B. E., Crewe, B., ... & Morey, M.	Are hope and possibility achievable in prison?.	The Howard Journal of Crime and justice	2019	104-126	22
Lundeberg, I.R. Stigma, Hestholm, R, Skarpenes, O.	Sosiologisk analyse	Fagbokforlaget	2023	159-172	13
Mæland, Ø. Revis, E, Sagfossen, B & Weiseth	Etter kontroll av reglene om strafferettslig utilregnelighet, strafferettslige særreaksjoner og forvaring.	Justis-og Politidepartementet	2008	Vedlegg 3	45
Storvik, B	Forvaringsstraff	Cappelen Damm akademiske	2021	Kap. 1 Kap. 4-7	183
Van Zyl Smit, D. & Appleton, C	Life imprisonment. A global Human Rights Analysis.	Harvard University Press	2019	Kap. 7	36
Totalt					687

8.0 Vedlegg metode litteraturliste KRUS 3900

Forfatter(e)	Tittel	Forlag / Tidsskrift	År	Kapiteler / Sider	Antall sider
Bergheim, B., Skotte, P.S., Neumann, C., og Rugkåsa, M.	Samarbeid og innsikt	Bergen: Fagbokforlaget	2018	Kap 1-5	50
Dalland, O	Metode og oppgaveskriving (7.utg)	Oslo: Gyldendals Akademiske	2020	Kap 1-3, 7-10, 12-13	157
Kvale, S, Brinkmann, S	Det kvalitative forskningsintervju	Gyldendal Akademiske	2015	Kap 3	18
Pettersen, R	Oppgaveskriving ABC	Universitetsforlaget	2016	Kap 1-8	192
Wadel, C & Fuglestad O,L	Feltarbeid i egen kultur	Cappelsen Damm Akademiske	2014	Kap 1	11
Totalt					378